

Resandefolket är en etnisk grupp

Bo Hazell

radio- och tv-producent, föreläsare och författare. Han har forskat om resandefolket i 18 år och producerat ett stort antal radio- och tv-program för SR, SVT och UR om resandefolket i Sverige, Norge, Frankrike, Irland, England och Holland, där han även bott hos resandefamilj i husvagnsläger utanför Amsterdam. Föreläser om resandefolkets kultur och historia i Skandinavien och övriga Europa.

■ Jan Halldin har skrivit en intressant artikel om vandringsens historia i [Läkartidningen 19–20/2010 \(sidorna 1325-7\)](#). Och ett av de folk som gjort de mest omfattande vandringarna i historien är just resandefolket och romerna. I krigs- och kristid har många olika folkgrupper utvandrat från bland annat Punjab och Sindhdalen i Indien och nuvarande Pakistan. Den första utvandringstågen ägde rum för cirka 1 500 år sedan. Ättlingarna till dessa romer och resande finns i dag utspridda över hela världen.

Oavsett var de bor finns de språkliga rötterna i olika indiska språk, som sanskrit, hindi, rajasthani, sindhi osv. Beroende på vilka länder som respektive grupp vistats i under sina långa vandringar har man tagit till sig ord från värdländernas språk. Det kan finnas upp till 60 olika varieteter av romani chib i världen, varav en del talas i Sverige. De svenska romerna, som kom till Sverige under andra hälften av 1800-talet, talar kelderash. De finska romerna, som kom hit på 1950-talet, talar kaale.

De resande, vars pejorativa benämning varit »tattare«, kom till Sverige redan på 1500-talet och är i dag omkring 30 000 individer – den ojämförligt största gruppen. På grund av bland annat förföljelser, tvångssteriliseringar och diskriminering är det få av dem som obehindrat kan tala svensk rommani – deras varietet av rommani. För att undvika marginalisering och trakasserier har de undvikit att tala sitt modersmål ute bland folk. Men många av dagens resande mixar in romaniord i svenskan, ord och uttryck som muntligen förts vidare i generationer.

På 1950- och 1960-talen påvisade vissa forskare att »tattare« inte var en etnisk grupp, utan bara en benämning på svenskar som av olika anledningar levde utanför samhällsgemenskapen. Men som framgår av min bok »Resandefolket – från tattare till traveller« (Ordfront, 2002) ifrågasattes dessa nya tankegångar av både resande och andra forskare. Och i dag anses resandefolket utgöra en egen etnisk grupp. År 2000 fick fem grupper status som nationell minoritet i Sverige med särskilda rättigheter – samer (som för övrigt är ursprungsfolk), sverigefinnar, tornedalingar, judar och romer i vilken även resandefolket ingår.

Enligt Europarådets ramkonvention om skydd för nationella minoriteter baseras minoriteternas identitet på språk, traditioner, kulturarv och religion och på att de har långvarig anknytning till landet de bor i. Det är dessa kriterier som avgör vilken etnisk grupp man tillhör. Tidigare ansågs etnicitet utgå endast från faktorer som »ras« och stamtillhörighet. Tornedalingarna, som är svenskar och alltid borta i Sverige, har meänkieli som modersmål, en egen variant av finska. Detta faktum samt att de utvecklade en egen kultur gör att de uppnår kriterierna för nationell minoritetsstatus.

Trots att resandefolket funnits i Sverige i över 500 år har det lyckats bevara sin kultur och sina traditioner. Samtidigt har det tagit till sig samma traditioner som övriga svenska medborgare och märks inte ute i samhället som t ex finska romer med deras unika klädkod.

Men inom sjukvården kan det ibland hända att det märks om en person är av resandesläkt. När t ex en äldre svårt sjuk resande ligger på sjukhus händer det att inte bara närmaste familjen hälsar på utan även ett stort antal släktingar. I detta avseende har de samma tradition som de finska romerna.

Många äldre resande har inte alltid känt sig bekväma med att besöka sjukvården beroende på hur de eller deras släktingar blivit bemötta förr i tiden. Läkarkåren spelade ju en central roll vid de steriliseringar som utfördes på över 60 000 svenskar 1935–1970, varav ett antal utfördes under tvång eller i en tvångsliknande situation. Av de läkarutlåtanden som låg till grund för dåvarande Medicinalstyrelsens godkännande kategoriserades 600–700 personer som »tattare«. En vanlig kommentar var »Patienten är av tattersläkt«.

Forskarna Gunnar Broberg och Mattias Tydén ger i boken »Oönskade i folkhemmet« flera exempel på hur läkare kunde formulera sina steriliseringsansökningar till Medicinalstyrelsen:

»Ansiktet är av rundad form med mycket låg panna och djupt sittande hårfäste, små – något snett sittande – ögon och något framskjuten överkäke.«

»Fadern är tattare, vagabonderar, drar kniv, är illa känd och anses vara imbecill.«

»Den sjukes far verkar degenererad.«

»Mörk. Typiskt tattartutseende. Typiskt tattarpsyke: hal, lögnaktig och feg.«

»Personer av denna psykiska kvalitet borde rutinmässigt steriliserats innan de bidragit till nativitetens höjande.«

Många resande berättar än i dag med skräck om hur de själva eller deras anhöriga steriliserats. Även om man kan förklara dessa händelser i perspektivet att tidsandan då var sådan är det svårt för de drabbade och deras anhöriga att förstå och acceptera.

Även om mycket har blivit bättre de senaste åren förekommer ibland att de resande möts av diskriminering. Resande som bor på små orter där deras resandepåbrå är känt kan än i dag bli föremål för tvivelaktigt bemötande inom t ex primärvården. En resande, vars släkt brukar besöka sin vårdcentral på orten, begärde för några år sedan ut familjemedlemmarnas patientjournaler och fick se flera ovidkommande kommentarer som inte hade att göra med sjukdomen de sökte för. En av kommentarerna syftade på moderns resandeattribut: »Kraftigt nedsatt hörsel, ingen bensvullnad. Svartfärgat hår och bär ovanligt många ringar i dag.«

Som tur är hör dylika kommentarer till undantagen och gäller i stort sett bara på småorter. Resande som bor i storstäder lever på samma sätt som majoritetsbefolkningen. De klär sig som andra svenskar, smälter in i samhällsbilden och slipper rasistiska tillmälen. Dagens resande finns representerade inom de flesta typer av yrken. Många har humanistiska yrken och arbetar med människor. Många jobbar inom vård och omsorg. De är sjuksköterskor, undersköterskor och vårdare, och det finns även läkare med resandepåbrå. Men få – om ens någon – av dessa vill träda fram och berätta om sitt resandeursprung av rädsla för att bli utpekade som »tattare« och bedömda efter den stereotypa och felaktiga bild som majoritetssamhället tidigare gett dem och deras förfäder.

Resandeungdomar av i dag går i skolan och har lärt sig vilka rättigheter de har. Ungdomarna träder fram i en omfattning som varit omöjlig för deras föräldrar, och de vågar öppet visa sin stolthet över sin resandeidentitet. Den unga generationen är den första som slipper de ständiga uppbrotten och den eviga vandringen, som påbörjades i Indien för drygt ett millennium sedan. De har blivit bofasta och vill vara en del av det svenska samhället och samtidigt ha möjlighet att lära sig sina förfäders modersmål och att odla och vidareutveckla sin egen sång- och berättartradition, som gått i muntligt arv i generationer.

Böcker:

Hazell B. Resandefolket – från tattare till traveller. Stockholm: Ordfront; 2002.

Andersson B, redaktör. Snarsmon – resandebyn där vägar möts. Uddevalla: Bohusläns museums förlag; 2008.